

О. О. Микитенко

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ВУКА КАРАДЖИЧА В СЕРБІЇ

У 2014 році наукова і культурна громадськість Сербії відзначала 200-ліття знаменних праць південнослов'янського родоначальника науки про фольклор Вука Караджича – його першої збірки народних пісень (*Мала простонародна славносрпска пјеснарица*, 1814 р.) та граматики сербської мови (*Писменица*, 1814 р.), а також ушановувала 150-ліття від дня його смерті. Цим датам було присвячено низку міжнародних наукових конференцій та інших заходів. Ми зупинимось на двох з них, у яких нам довелося брати участь.

Так, 11–14 вересня 2014 року в Белграді відбулася міжнародна наукова зустріч славистів у «дні Вука» (попри те що народився В. Караджич у день Св. Димитрія, 26 жовтня 1787 р. за ст. ст.), як офіційно називаються щорічні славистичні конференції, які вже сорок четвертий рік поспіль проводить Міжнародний славистичний центр Філологічного факультету Белградського університету (голова – професор доктор Д. Мршевич-Радович, заступник – професор доктор Б. Сувайджич). Цього року багатогранна мовна, літературознавча та фольклористична проблематика конференції (крім згаданих на обговорення було винесено також тему «Перша світова війна та сербська мова і література») збирала широке коло науковців з багатьох країн – Австрії, Болгарії, Італії, Німеччини, Польщі, Росії, Румунії, Сербії, Словенії, США, України, Франції, Чорногорії. Отже, конференція, учасниками якої були відомі європейські слависти, ще раз засвідчила авторитет цього наукового зібрання, попри те, що славистика в низці країн зазнає через економічні труднощі відчутних скорочень.

Рішення об'єднати тематично різні, здавалося б, напрями було не випадковим. І справа не лише в зовнішньому – хронологічному чиннику. Причина полягала в значенні і зумовленості ювілейних дат, пов'язаних із В. Караджичем, Першою світовою війною, для політичного і громадянського життя Сербії, а також для славістики. Зокрема, кирилиця як основа орфографічної (ширше – мовної) реформи Караджича, що ґрунтувалася на особливостях народної мови, під час Першої світової війни, як відомо, була заборонена Австро-Угорщиною на всій території побутування сербської мови. Уже після війни формування нової держави йшло паралельно зі становленням громадянського суспільства, розгортанням наукових, зокрема лінгвістичних, досліджень, серед яких відомі праці Олександра Белича.

Відомо, що появою в 1814 році «Малого простонародного слов'яносербського пісенника» В. Караджич вперше заявив про себе як про реформатора сербської мови та літератури. Збірка містила сто пісень, переважно ліричних (за класифікацією Караджича – «жіночих»), а також 8 епічних, або «чоловічих», що «співають у супроводі гусел і які містять у собі якісь історії», серед них була і раніше опублікована А. Фортисом відома балада «Асанагиниця». Уважається, що ліричні пісні цієї збірки В. Караджич записував від своєї родички Савки Живкович, а епічні були зафіксовані ним по пам'яті. Рукописний матеріал, як зазначав збирач, він привіз із собою у Відень восени 1813 року, і рукопис потрапив до рук Е. Копітару, який і «намовив мене потроху не лише записувати народні пісні, але й слова і граматику». Попри те що таких пісень, як свідчив Караджич, «ще з дитинства знав силу-силенну, і розумів їх так само добре, як і народ розуміє», він був досить скептичний щодо сприйняття своєї збірки широким колом читачів, і підкреслював, що саме епічні пісні «містили і зараз у народі простому містять колишнє буття сербське і його ім'я». Ця збірка

стала переломною подією не лише в розвитку сербської літератури, зумовивши орієнтацію на народну мову та на художній досвід народної творчості в літературній діяльності, відтак спрямувавши роботу багатьох послідовників Караджича, але й мала найширший відгомін у Європі.

Також особливе місце серед праць В. Караджича посідає його перша граMATика – *Писменица* (1814), де було висунуто засадничий принцип реформаторської діяльності вченого – «пиши, як вимовляєш, читай, як написано» (*Пиши као што говориши, читај како је написано*). Цим правилом, яке, по суті, складає квінтесенцію його наукових поглядів, Караджич визначав єдність, системність і нормативність сучасної йому сербської літературної мови, що мало вирішальне значення для подальшого літературного і культурного розвитку як у Сербії, так і на південнослов'янських – і загалом слов'янських – теренах.

В особі В. Караджича, як завжди наголошують, талановито поєдналися філолог і літературознавець, фольклорист і етнограф, історик і видавець, при цьому в кожній галузі він залишався новатором, який не лише висував нові ідеї, але й самовіддано боровся за їх втілення в життя. Про боротьбу Караджича за допомогою його реформ з консерваторами писав, зокрема, і М. Рильський, зауважуючи, що «кінець кінцем принципи Караджича перемогли». Відтак Караджич, наголошував М. Рильський, «відіграв у культурній історії Сербії величезну роль, запровадив до літературного вжитку народну мову, виробив новий, фонетичний правопис. <...> Величезні фольклорні збірники Караджича, його етнографічні праці, його знаменитий словник із поясненням сербських слів латинською та німецькою мовами становлять неоціненний вклад у сербську культуру. Пам'ять про таких людей завжди живе в серцях народу»¹.

Проте живе не лише пам'ять про талановитого сербського самоука, але і його справа. Зокрема, у нещодавно виданій

«Нормативній граматиці сербської мови» (*Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад : Матица српска, 2013 р., 582 с.) П. Пипера та І. Клайна, автори підкреслюють суспільну роль і цивілізаційний вимір сучасної літературної мови, наголошуючи на значенні ужиткової нормативної лінгвістики як чинника стабільності національної культури. Мова як живий процес постійно змінюється й трансформується, відтак постають питання, чи відповідає стан сучасної літературної мови «Вуковим нормам», які нормативні варіанти можливі сьогодні в умовах урбаністичного суспільства? Міждисциплінарні, зокрема соціолінгвістичні, а також лінгво- та етнокультурні дослідження, дедалі більше перебувають у полі зору сучасної славістики.

Серед фольклористичних проблем, що порушувалися на конференції (якщо ставити такий наголос стосовно комплексного творчого доробку В. Караджича, залишаючи поза увагою лінгвістичні доповіді, побудовані на матеріалі його фольклорних збірок), можна виокремити ряд напрямів. Зокрема, це особистісний вимір праць В. Караджича, нове прочитання того чи іншого його твору і доля багатьох його починань, вплив «Вукової моделі» на процеси стандартизації літературної мови, текстологічний розгляд текстів, а також переклади іншими мовами, рецепція діяльності Караджича в європейських країнах – як слов'янських, так і неслов'янських тощо. Не маючи можливості зупинитися на доповідях докладно, назвемо бодай деякі з них, бо вже сам перелік дає певне уявлення про широке коло питань: Д. Іванич (Сербія) «Авторський голос у сербських народних оповіданнях Вука Стефановича Караджича», Г. Тяпко (Росія) «Особа автора в “Писменици” (1814) Караджича», П.-Л. Тома (Франція) «Асан-агиниця з Вукового “Пісенника”»: вплив на французькі переклади балади», Р. Мароевич (Сербія) «Текстологічне і версифікаційне дослідження “Малого простонародного слов'яносербського пі-

сенника»», А. Корда-Петрович (Сербія) «Чеські славісти про Вука», Є. Премк-Богатай (Словенія) «Рецепція Вука Караджича у Словенії», С. Самарджия (Сербія) «Перші Вукові примітки», Б. Сувайджич (Сербія) «Пісенник” як канон», З. Мркаль (Сербія) «Пісні у Вуковому “Пісеннику” у процесі викладання сербської мови і літератури», М. Стефанович (Сербія) «Що важить у літературній історіографії перша друкована книга В. Караджича?», С. Кнежевич (Боснія і Герцеговина) «“Пісенник” Караджича у збірці Боголюба Петрановича “Сербські народні пісні з Боснії та Герцеговини” (Т. 1)», О. Микитенко (Україна) «Перші переспіви з “Пісенника” В. Караджича у Східній Україні: А. Метлинський (1839)» тощо. Виголошені доповіді суттєво збагатили славістичне «караджичезнавство» та засвідчили неперервне значення й актуальність творчого спадку визначного сербського вченого.

Попри те що про В. Караджича писалося чимало, його праці й нині не перестають бути викликом, збуджувати наукову думку і провокувати нові погляди. Суперечки і дискусії щодо мови і літератури, культури й історії, інших областей його багатогранної діяльності не вщухають і сьогодні – через 150 років після його смерті. Закономірно, що крім підсумків осмислення творчого надбання Караджича, сучасні ювілейні заходи, зокрема й ті, про які йдеться, більше зосереджувалися на пошуку оригінальних підходів і нових відповідей. Такою була і одна з визначальних настанов ювілейного міжнародного симпозіуму «Вук Стефанович Караджич (1787–1864 – 2014)», що відбувся 4–6 грудня 2014 року в Белграді. Організаторами заходу виступили Відділення мови і літератури Сербської академії наук і мистецтв, Матиця сербська, Вукова задужбина та Академія наук і мистецтв Республіки Сербія (далі – САНМ). На відкритті симпозіуму виступив Президент САНМ академік Н. Хайдин, прозвучали привітання від секретаря Відділення мови і літератури академіка П. Пипера та від голови оргко-

мітету академіка Н. Милошевич-Джорджевич. Хор міського Центру культури ім. Вука Караджича (м. Лозниця) виконав «Гімн Вуку» Ст. Мокраняца та «Азбуку» В. Ілича.

Упродовж трьох днів у Великій залі САНМ у пленарному режимі тривала напружена робота, у якій взяли участь близько сімдесяти науковців з різних наукових центрів Сербії, а також представники з Австрії, Німеччини, Польщі, Росії, Словенії, України, які займаються вивченням різних аспектів діяльності Вука Караджича. Тому, попри урочистість заходу, це авторитетне наукове зібрання мало характер щирої розмови колег, які отримали можливість обмінятися думками та обговорити нагальні питання сучасної славістики – мовознавства, літературознавства, фольклористики та етнології. Увага була зосереджена на надзвичайно широкому колі питань, серед яких – значення мовної реформи Караджича, система правопису та нормативної граматики, внесок праць Караджича в розвиток діалектології, фольклористики, етнології та релігієзнавства, історичні та географічні праці вченого, можливості сучасного збагачення літературного та культурного процесу, який ґрунтується на послідовному розвитку народної мови та літератури, спадкоємність традицій Караджича, європейський вимір його діяльності тощо.

Фольклористика та етнокультурологія були представлені цікавими і проблемними доповідями, які засвідчили актуальність праць Караджича для сучасної науки, вказали на необхідність нових міждисциплінарних підходів для досягнення його творчого доробку. Зокрема, ця думка звучала в доповідях: «Про переклади Нового Заповіту» (єпископ Бачський Іриней), «Суб'єктивне й об'єктивне в повсякденному людському житті – і у Вука Караджича» (В. Єротич). На широкому історико-культурному тлі було побудовано доповіді А. Ломи (Сербія) «Від Св. Сави до Вука: свідчення сербської народної мови», Б. Йовановича (Сербія) «Вукове утвердження серб-

ської культурної пам'яті», Б. Шияковича (Сербія) «Народна творчість та філософія», Л. Зуковича (Республіка Сербська) «Суспільний статус народної пісні в часи Вука», Д. Радойчич (Сербія) «В. Караджич і “наука про народ”». Проблема рецепції Вука в різних європейських країнах стала предметом уваги Г. Шуберт (Німеччина) «Співпраця Вука з німцями – з сьогоденішньої перспективи», В. Крестича (Сербія) «Франьо Кухач про В. Караджича та його прибічників у Хорватії», С. Колевича (Сербія) «Королевич Марко в англосаксонському дзеркалі», В. Питулич (Сербія) «В. Ст. Караджич та І. С. Ястребов у світлі етнології», О. Микитенко (Україна) «Шевченкове “Подражаніє сербському” в контексті літературно-фольклорної рецепції Вукової діяльності». Усна і писемна традиції як постійне джерело розвитку та збагачення фольклорної творчості були опрацьовані в доповідях М. Клеут (Сербія) «“Серби у Донаверту”: усна і писемна традиція?», Д. Петкович (Сербія) «Епічні пісні з Вукових класичних та рукописних збірок – паралелі та відмінності», Є. Пандуревич (Республіка Сербська) «Друге життя другої книги: усна рецепція Вукової збірки сьогодні». Знайшли висвітлення також питання історіографії видань Караджича, зокрема у виступах Н. Милошевич-Джорджевич (Сербія) «“Ковчежич” Вука та біля нього», М. Матицького (Сербія) «Альманах Караджича “Даница” як модель національного періодичного журналу», А. Вранеш (Сербія) «Бібліографія про В. Ст. Караджича», З. Бойович (Сербія) «Давнина Вукових “джерел”». Фольклорні жанри – від слов'янської міфології, ліричних пісень та пісень косовського циклу, прислів'їв та приказок до дитячого фольклору – стали предметом дослідження в доповідях С. Толстої (Росія) «Нотатки про сербські прислів'я», С. Самарджії (Сербія) «Поетика Вукових назв», З. Каранович (Сербія) «Сміх та еротика у працях В. Караджича», Л. Раденковича (Сербія) «Значення праць В. Караджича для вивчення сербської міфології», Б. Си-

кимич (Сербія) «Антропо-лінгвістичне прочитання Вукового етнографічного тексту: дитячі ігри». Окрему групу становили доповіді, присвячені аналізу листування Караджича: В. Осолник (Словенія) «Про лист В. Караджича правителю Милошу Обреновичу 1832 р.», Р. Люшич (Сербія) «Листування Вука як історичне джерело», Б. Сувайджич (Сербія) «“Рахунки” стосовно співців у листуванні Караджича». Було звернуто увагу і на необхідність сучасного інтертекстуального представлення праць В. Караджича, зокрема, у розвідці М. Детелич, Л. Делич (Сербія) «Яким чином форматизувати Вука?».

Симпозіум став помітним явищем у науковому житті Сербії та ще раз засвідчив, що гуманістичні ідеї та творчий потенціал праць В. Караджича і сьогодні залишаються актуальними та співзвучними сучасним вимогам розвитку науки.

ПРИМІТКА

¹ *Рильський М.* Сербські епічні пісні // *Рильський М.* Зібрання творів : у 20 т. – Київ : Наукова думка, 1987. – Т. 16. – С. 14–15.